

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Jana Duška

“Výuka vývoje českého jazyka na gymnáziu”

předkládané v roce 2024 na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace

I. Stručná charakteristika práce

Práce se věnuje učivu o vývoji jazyka na středních školách a sleduje, jakým způsobem je tento obsahový celek ve výuce zastoupen. K tomu autorovi slouží následující výzkumné nástroje, které představuje v pěti kapitolách: obsahová analýza kurikulárních materiálů včetně učebnic a dotazníkový výzkum mezi učiteli českého jazyka na gymnáziích v pěti krajích. Výsledkem analýz jsou následující skutečnosti (srov. Závěr, s. 218n.):

- a) Dle ŠVP se většina škol vývoji jazyka věnuje, a to v 1., příp. 4. ročníku.
- b) Z dotazníkového výzkumu vyplynulo, že toto téma učitelé nepokládají za zásadní.
- c) Nicméně všichni nějakým způsobem téma do výuky zařazují.
- d) Motivace pro výuku obsahového celku je různorodá (napomoci porozumět současnému jazyku, znalosti slovanských jazyků a přísloví apod.), vztahuje se k obecným poznatkům o jazyce.
- e) Téma vývoje češtiny je implicitně obsaženo v čítankách, jejichž prostřednictvím jsou jazykové poznatky implementovány do výuky.
- f) Při výuce tohoto tématu lze využít mezipředmětových vztahů, příp. projektových dnů.
- g) Obsahový celek je obsažen i v učebnicích českého jazyka; jeho zpracování však není ideální. Proto se učitelé uchylují k různým svépomocným materiálům.
- h) Menší část učitelů by uvítala zapojení experta do výuky a nějakou formu celoživotního vzdělávání.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Jedná se o práci mimořádně podrobnou, přinášející nové poznatky (zejm. v oblasti dotazníkového výzkumu mezi učiteli). Výklad je plně srozumitelný, práce je přehledně členěna a směřuje k jasně vytyčenému cíli. Přesto mám připomínku ke kompozici výkladu: důraz na detailní analýzu učebnic je na jednu stranu chvályhodný, na druhou stranu se výklad časem stává monotónním.

Práce je ústrojně členěna do 5 kapitol. Formální stránka je na dobré úrovni, autor píše spisovným kultivovaným jazykem, jeho jazykový styl je jednoduchý, zřetelný a jasný, místy až popisný či excerpční (to právě způsobuje zbytnění rozsahu práce). Nalezla jsem jen – s ohledem k rozsahu práce – nečetná literární (s. 81, 93, v pozn. na s. 88, 109, 115, 117, 121 – *otsúpiti?*, 122, 131, různopsaní názvu spisu *De orthographia bohemica* – s. 110 versus jinde, různopsaní termínu *plusquamperfectum* na s. 139 a jinde, s. 153, 178), stylistická a jazyková pochybení (např. na s. 71, 94, 98, 122, 171, 220). V ostatních ohledech (přehlednost, grafická podoba apod.) je práce zcela korektní.

Co se týká práce s prameny či s materiálem, autor přistupuje k analýze učebnic kriticky – našla jsem jen ojedinělá místa, jež by snad zasloužila komentovat (viz přehláska „*králu* > *králi*“ na s. 95; ve 13. století pravděpodobně nemůžeme uvažovat o kontrakci, s. 130).

Připomínku bych měla ke skutečnosti, že autor ne dost důsledně hierarchizuje či reliéfizuje text (méně důležité pasáže lze např. uvádět *petitem*). Např. podrobný výklad o RVP (kapitola 2) pokládám v disertační práci za fakultativní, protože se jedná o učivo pregraduálního studia; lze tedy na ně jen stručně odkázat.

Zajímavější už je pasáž týkající se ŠVP – autor získal dostatečně reprezentativní korpus ŠVP, které analyzoval s ohledem na výskyt literární/jazykové diachronie. Z podobného hlediska analyzoval

materiály spjaté s maturitní zkouškou, např. i ediční řadu *Seminář České knihovny*. Ale naopak jen velmi volně se k řešení otázky vztahují obecné výklady o učebnicích (s. 61n.). Stejně tak výklady o Vokabuláři webovém v představeném rozsahu jsou v disertační práci redundantní – opět se jedná o materiály, s nimiž se pracuje už v pregraduálním studiu. Podrobnost těchto výkladů si lze patrně vysvětlit tím, že jsou spolu s kapitolou Souhrn elektronických a dalších zdrojů (s. 152n.) metodickým souhrnem určeným zřejmě učitelům.

Kapitola 5 se týká dotazníkového šetření mezi učiteli středních škol. Autor uvádí obecné charakteristiky výzkumného vzorku a obecné charakteristiky zadávaných dotazníků. Následně sleduje otázky týkající se vývoje češtiny v jiném tématu. Zjišťuje, co se podle učitelů mají žáci o vývoji jazyka dozvědět, jak jsou k tématu motivováni, zkoumá vývoj češtiny v jiných předmětech, táže se, jak jsou učitelé spokojeni s učebnicemi a jaké chystají materiály pro přípravu (zde zajímavě vyplývá určitá setrvačnost učitelů v oblasti přípravy na výuku – autor patrně ví, že poznatky o jazyce jsou na středních školách stranou zájmu; jeho vývody tomu plně odpovídají). Dále si autor všimá textů ve výuce vývoje češtiny a uvažuje i o exkurzích při výuce.

Co se týče odborníka ve výuce, nabízím k úvaze podnět, zda by nebyla vhodnější návštěva žáků přímo v oddělení vývoje jazyka ÚJČ (v dnech tomu určených). Samozřejmě vnímám, že někdy se jedná o žáky ze značně vzdálených míst, ale snad by se nějaká realizační forma dala nalézt. Musím říci, že se ztotožňuji s těmi učiteli, kteří nemají od návštěvy odborníka ve výuce valná očekávání. Autor sleduje i zájem o kurzy realizované v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Domnívám se, že se autor mýlí, když uvádí, že v RVP G není téma vývoje jazyka explicitně vyjádřeno (s. 214). V RVP G na s. 14 se uvádí, že při analýze vybraných textů žák popíše základní rysy češtiny a vysvětlí zákonitosti jejího vývoje; mezi učivem pak je výslovně uvedeno „základní vývojové tendence českého jazyka“¹.

V části Shrnutí autor správně a sebekriticky uvádí limity výzkumu. S nimi se plně ztotožňuji.

Autor pracuje průhledným způsobem se sekundární literaturou (ačkoliv to explicitně neříká, využívá metodu obsahové analýzy). Primární zdroje rovněž využívá uspokojivě; mrzí mě jenom, že se neponořil více do historie, a to tam, kde hovoří o sepětí jazykového a literárního vyučování. Taková výuka historie jazyka přímo v čítankách byla po dlouhou dobu přímo vyučovacím a obsahovým principem (ERTL, Václav, ed., VLČEK, Jaroslav, ed. a MÁCHAL, Jan, ed. *Čítanka pro vyšší třídy škol středních: vydání čtyřdílné: (pro gymnasia a reálná gymnasia). Díl první, Pro V. třídu*. 2. vyd. V Praze: Bursík & Kohout, 1928).

Na s. 114 (a i jinde) autor velmi přiléhavě pojednává o metakognici. To je velmi zajímavé zjištění, bohužel nebylo více rozvedeno.

Souhrnně lze na otázky v šabloně tohoto posudku odpovědět ve všech případech *ano*: Autor využívá primární prameny náležitě, z hlediska metodologie sběru dat pracuje správně a interpretace vyplývá z výsledků empirického výzkumu, o němž se práce opírá.

Souhlasně se lze postavit i k otázce vlastního přínosu. Jak už bylo řečeno, učebnice jsou analyzovány minuciózně; taková komparace v české lingvodidaktice dosud provedena nebyla. Stejně tvrzení se týká dotazníků mezi učiteli, ačkoliv tady souhlasím s autorem, že učitelé mohli svá tvrzení nadhodnocovat. Dokážete predikovat, k jakým byste dospěl výsledkům, pakliže byste následně položil dotazník týkající se znalostí z vývoje jazyka žákům?

III. Dotazy k obhajobě

Svůj výklad počínáte „tradičními didaktikami“, resp. didaktikou Svobodovou. Podle jakého kritéria jste zvolil právě tento opěrný bod? Dávno před Svobodou vznikly didaktiky Janáčkova (JANÁČEK,

¹ <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnasia-rvp-g/>

Gustav. *Obecná didaktika mateřského jazyka*. První vydání. V Praze: Státní nakladatelství, 1947), ještě dříve Novákova (NOVÁK, Karel. *Methodika mluvnického vyučování mateřskému jazyku českému na školách středních*. V Praze: Česká grafická Unie, 1929), neopominutelné je dozajista vystoupení Pražského lingvistického kroužku, který se právě diachronii ve vyučování věnoval. Pozoruhodné je, že mezi „tradiční“ didaktiky je řazena i didaktika z roku 2007. Prosím tedy o vysvětlení kritéria „tradičnosti“, které užíváte.

Reagujte prosím na náměty uvedené v tomto posudku.

IV. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako *prospěl*.

3. května 2024

prof. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D., v.r.